

Oponentský posudek

Michal Morawetz, Odborné zájmy a harmonie s přírodou. Snahy hraběte Jiřího Buquoye o intelektuální seberealizaci. Disertační práce. Vedoucí: PhDr. et Dr. phil. Ivo Cerman, Ph.D. FF JU, Historický ústav. České Budějovice 2018, 146 s. včetně příloh.

Autor svou disertaci napsal jako intelektuální biografii vycházející z volné interakce mezi životopisem, vzděláním, vědeckými, literárními, politologickými a národohospodářskými zájmy Jiřího/Georga Buquoye (1781 – 1851). Jeho ambicí podle všeho bylo podat sám sobě, svému okolí i širší veřejnosti důkazy o tom, že je výjimečnou osobností, ačkoliv uznání se mu v tomto směru nedostávalo v té míře, v níž je očekával. Přitom je však otázkou, již pan Morawetz ponechává otevřenou, resp. nezodpovězenou, proč osvícenských a pozdně osvícenských aristokratů hledajících v českých zemích v tomto typu aktivit nejen své sebeuspokojení, nýbrž i společenské uznání v 2. polovině 19. století tak zjevně ubývá. Zda to souvisí s prohlubováním etatizace, profesionalizace a institucionalizace vědy, či s demokratizací a nacionalizací vědeckého bádání i větší dostupností vzdělání pro nešlechtické vrstvy obyvatelstva? Jaké místo vlastně Buquoy v tomto trendu zaujímá?

Kolega Morawetz konceptuálně těží z foucaultovské a bourdieuovské teze, že mezi lidským myšlením a širším kontextem příslušného životního běhu neexistuje přímá kauzalita, jež by je „nutně“ vázala v jeden logický či organický celek (s. 27 – 33). Jako vskutku nadstandardní, resp. skvěle informovaný musím vyzvednout jeho vhled do zahraničního a domácího bádání o dějinách idejí, intelektuálních dějinách a teorií biografie, jenž končí na s. 33 textu posuzované kvalifikační práce. Přesvědčivě na mě působí i to, jak je schopen tento poměrně obsáhlý soubor různých konceptuálních přístupů kriticky analyzovat.

Důležitý rozměr Buquoyovy osobnosti spatřuje v jeho hledání harmonické rovnováhy mezi vědeckým poznáním, jež se díky osvícenství stalo

směrodatnou společenskou autoritou a romantickou touhou po životním štěstí, která má nadosobní, tj. transcendentní rozměr. Tento český, v Bruselu narozený, aristokrat se podle všeho domníval, že se díky svým rozličným aktivitám stal jedinečnou osobností, kdežto někteří z jeho současníků i historických interpretů si mysleli, že jde o „podivína“, což se Michal Morawetz snaží relativizovat. Ostatně již v době Buquoyova pokročilého dětství se u něj projevovalo „přehnané sebevědomí“, které bylo nutno „utlumovat“ (s. 40). Kladu si však otázku, do jaké míry tento horizont vlastně překonal, jak se o tom zmiňuje ve své autobiografii z r. 1825. V této souvislosti by zřejmě stálo za hlubší reflexi i to, proč asi každá společnost má potřebu konstruovat jako svou hodnotovou normu „normalitu“, která jí umožňuje inkluzi „do“ či exkluzi „z“ jejího celku; proč je některý člověk, např. „tento“ vědec, do něj včleněn a „jiný“ zase z něj vyřazen?

Buquoyovi byla současníky i historiky též vyčítána jistá „neujasněnost“, „chybnost“ či „zmatenost“ (s. 25, 71, 97), jeho vědeckých a filozofických názorů, na což autor poněkud apologeticky reaguje tvrzením, že se jeho protagonista raději spokojil „s nekonzistentním a fragmentálním výkladem“, jímž se chtěl ubránit uzavřenosti svých myšlenek (s. 106). Nicméně z jiných částí jeho výkladu mám dojem, že problémem osobnosti tohoto učeného hraběte mohla být jeho soběstřednost spojená s limity jeho reflexe vnitřních souvislostí vlastních názorů, ať již je publikoval knižně, časopisecky nebo jsou obsaženy v jeho rukopisech. Proto je možno se tázat, nakolik pro něho bylo typické např. to, že staví na jedné straně proti osvícenské morální filozofii fatalistické podřízení člověka věčnému zákonu přírody, oscilujícího mezi vzestupy a pády (s. 105 ann.), avšak na druhé straně ve své sociální utopii vyzvedává demokracii jako nejlepší společenské zřízení pro seberealizaci duševních i fyzických vlastností člověka. Jakou roli v tom však hraje fakt, že se poměrně ostře postavil proti Velké francouzské revoluci (s. 89)?

Vlastnímu výkladu věnoval pan Morawetz s. 34 – 111 včetně závěru (s. 106 -111), což je podle všeho jeden z důvodů, proč se nemohl soustavněji zaměřit nejen na nastínění obsahu Buquoyových názorů, nýbrž i na jejich důkladnější sémiotickou analýzu. Domnívám se totiž, že jde o poměrně produktivní způsob, jak rozlišit formulace, v nichž se jeho protagonista, foucaultovsky řečeno, nechá vést osvědčenými dispozitivu a do jaké míry si vytváří svou vlastní „hledačskou“ sémiotiku nejen v oblasti vědeckého bádání, literární tvorby a filozofického myšlení, nýbrž i ve svém hledání společenské harmonie. Ostatně sám Buquoy ve své autobiografii zdůrazňoval, že se jako vědec profiloval díky svému názorovému odlišení od jiných vědců, zejména pak francouzských matematických mechanistů, kteří prý neměli pochopení pro metafyziku přírody a německých „nesystematických“ naturfilozofů, jimž unikaly metafyzické souvislosti vyššího řádu. (s. 89 ann., 98).

Zároveň bych uvítal např. to, kdyby tato disertace obsahovala takto či jinak chápanou analýzu tištěné a rukopisné verze Buquoyova spisu *Gesprächen über einen Idealstaat* (1840) a to již jen proto, že jí autor věnoval jen dvě informativní stránky svého textu (s. 106 –107). Podobnou analýzu by si zasloužila jeho kniha o teorii národního hospodářství z r. 1815 – *Theorie der Nationalwirtschaft nach eigenem neuen Plane und mehreren eigenen Ansichten dargestellt* (reedice 2005), zmíněná dokonce jen na jedné stránce (s. 70).

Z Morawetzova výkladu se však nedozvídáme, co Buquoy rozuměl pod pojmem národohospodářské teorie a zda měla tato kniha nějakou intelektuální vazbu k jeho konceptu vitalistické metafyziky. Pozoruhodné je i to, že znal názory vlivného britského politického ekonoma Adama Smitha, jak se však stavěl k jeho konceptu národního bohatství?

Kolega Morawetz dále zdůrazňuje význam výchovy pro formování osobnosti mladého šlechtice; nejvíce pozornosti přitom věnuje rozboru výuky ve vídeňské rytířské akademii Theresianum, již Jiří Buquoy absolvoval v letech 1799–1803 (s. 40 –51). Výuka jej však příliš nebavila vzhledem ke striktní

disciplinaci a důrazu na memorování. Důležité však bylo, že mladé šlechtice poměrně komplexně připravovala pro případ, že vstoupí do státní služby. Navíc jim poskytovala řadu užitečných vědomostí vhodných k tomu, aby zvyšovali hospodářskou efektivitu svých panství. Větší vliv než toto vzdělání však na Buquoye měly jeho následné cesty do Francie a Itálie, kde se mj. živě zajímal o technické vymoženosti (s. 52 ann.). Po návratu na své statky v jižních Čechách se začal zabývat jejich hospodářským zvelebením, které se mělo stát příkladem pro ostatní velkostatkáře.

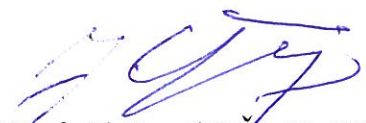
V následujících partiích Morawetzova textu se vlastní životopisné partie poněkud rozvolňují ve prospěch jeho někdy hlubších jindy zase jen informativních sond do Buquoyových ekonomických a vědeckých aktivit, časem i filosofických názorů a literárních pokusů. Nejvíce mě oslovil autorův výklad Buquoyových snah o vytvoření nového typu neprůhledného skla, které nazval hyalit. Dále jde o jeho levnou a technicky nenáročnou konstrukci dřevěného parního stroje, již však zaváděl nepříliš úspěšně do praxe. Dále je to příspěvek k poznání pohybu těles s proměnlivou hmotností, který prezentoval s rozpačitým ohlasem r. 1815 v Paříži. K tomu přistupuje jeho zájem o živočišný magnetismus a jeho využití v hypnotickém spánku jakožto „nešarlatánské“ léčebné metody, které se ostatně osobně podrobil při svém dalším pobytu v Paříži r. 1818. Konečně jde i o jeho pojetí esoteriky, metafyzického vitalismu a přírodního fatalismu. V této souvislosti by mě však zajímalo, do jaké míry je pojetí esoterické vědy a poezie možno u Jiřího Buquoye dát do souvislosti nejen s romantickými vlivy (viz s. 91 a 99 –103), nýbrž i se zednářskou tradicí, a to již vzhledem k tomu, že jeho otec byl svobodným zednářem (viz s. 38).

Oproti tomu je výklad Buquoyova členství v domácích i zahraničních učených společnostech spíše jen informativní, než obsahově podnětný. Souhlasím však s autorovým názorem, že Buquoyův podíl na pražském červnovém povstání r. 1848 i jeho zatčení a vyšetřování po jeho porážce je dnes těžko dešifrovatelná historická kausa. Nicméně bych chtěl připomenout, že

poměrně dobře informovaný František Palacký si zřejmě tohoto hraběte příliš nevážil. V dopise z 29. června 1848 své manželce sděluje, že Buquoy byl velícím generálem v Čechách Alfredem Windischgrätzem, jenž nechal svatodušní povstání vojensky potlačit, považován dokonce za původce této revoluční akce. Navíc proti němu vypovídali někteří z „provinilců“, kteří byli v této souvislosti vyslýcháni. I když byla tato obvinění vyvrácena, je další otevřenou otázkou, proč se právě Buquoyova osoba dostávala do těchto kompromitujících souvislostí.¹

Celkově konstatuji, že téma disertace je díky široké škále Buquoyových zájmů velmi náročné. Autor se ho zhostil na solidní a místy i inovativní profesní úrovni, proto jeho kvalifikační text rád navrhuji k úspěšné obhajobě. V případě, pokud by jej pan Morawetz chtěl vydat jako celek knižně, doporučuji, aby jej rozšířil a dopracoval, a to např. ve smyslu výše uvedených připomínek.

V Praze 12. 9. 2018

Prof. PhDr. Jiří Štaif, CSc.

¹ Srv. František Palacký, *Briefe an Therese...*, ed. Jiří Kořalka, Dresden 2003, s. 404 a 407, Anna Bajerová, *Svatodušní bouře v Praze...Plzeň 1920*, s. 236 ann., 254, 277 ann. a 281 an. Ostatně existuje Buquoyův „spisek“ z r. 1848 *O podstatných bodech každé teorie debatování o komorách repraesentativné ústavy lidové*, který připomíná Josef Hanuš, *Národní museum a naše obrození I. Praha 1921*, s. 263?

Michal Morawetz, *Odborné zájmy a harmonie s přírodou. Snahy hraběte Jiřího Buquoye o intelektuální seberealizaci*. Disertační práce. Historický ústav FF Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, vedoucí práce doc. PhDr. et Dr. Phil. Ivo Cerman, PhD., 111 s. textu + přílohy, soupis literatury (s. 112-136)

Posudek

Disertační práce navazuje na dlouholetý badatelský zájem autora o osobnost a působení hraběte Jiřího Buquoye. Autor se rozhodl – i s ohledem na výzkumný potenciál archivních pramenů – napsat intelektuální biografii tohoto šlechtice. Hrabě Jiří Buquoy byl člověkem vzdělaným a své vzdělání si po celý život prohlubující, jistě sebestředný. Ani sebedůvěra mu nechyběla, když se rozhodl sebezpřentovat i na mezinárodním poli, a to nejen korespondenčně, ale i osobně. Jeho nadšení pro vědu jej odcizovalo i v některých etapách života vlastní rodině. Mohla mu být v některých odborných recenzích vyčítána nekoncepčnost a dokonce chaotičnost, ale touha pochopit věci, které ho překračují, určitě nikoli.

Autor využil pro své studium písemnou pozůstalost, která obsahuje 32 kartonů, z nichž se jen dva netýkají jeho odborných zájmů. V rozsáhlé úvodní pasáži shrnul základní charakteristiku německojazyčných prací i prací českých o Jiřím Buquoyovi, rekapituloval práce o dějinách české šlechty i o zahraniční práce o dějinách vědy a analýzu jeho dochovaných textů, z nichž jednu práci sám v knižní publikaci vydal. Buquoy napsal 25 knih, 140 krátkých článků a v pozůstalosti zůstalo kolem sta dalších spisů. Pro disertaci tedy hodně vhodného materiálu.

Na svou práci se Morawetz připravil také důkladným studiem moderní (zahraniční, zejména německé a anglické historicko-metodologické literatury a v teoretické části práce se se znalostí zahraniční historiografické produkce věnoval současným přístupům k biografické metodě i charakteristice ego dokumentů (podle Winfrieda Schulzeho). Sledoval také dobové recenze Buquoyových prací.

Práce je členěna do sedmi, ještě dále vnitřně dělených kapitol. I z tohoto členění je zřejmé, že se autor rozhodl pro vhled do intelektuálních dějin, pro analýzu myšlení a díla hraběte Buquoye v kontextu dobového vědeckého i technického vývoje nejen v domácím prostředí, ale i v zahraničí. Z tohoto důvodu se soustředil především na jeho výchovu, vzdělání, zkušenosti získané na cestách, na rozbor jeho četby i vědecké komunikace. Chce se zabývat (s. 27) tím, jak formuloval své názory, jak svými myšlenkami ovlivňoval okolí a jak se vyrovnával s intelektuálním dobovým prostředím. Chce sledovat i nástroje, které hrabě využíval k prosazení své osoby a svých názorů na společnost. Morawetzův přístup k výzkumu Buquoyova života a působení je důležitý v české historiografii také tím, že se (pochopitelně) nesoustřeďuje česko-německé „stýkání a potýkání“.

Rozsáhlé zkušenosti, které autor získal dlouholetým studiem Buquoyova života a díla a které uplatnil již v předešlých absolventských pracích (bakalářské, diplomní i rigorózní, která vyšla v Německu knižně) zúročil i v práci disertační. Dlouholetý výzkum, resp. postupně zveřejňované práce k jednomu tématu je pochopitelně plusem, ale zároveň přináší určité limity. Disertační práce by měla být komplexním shrnutím tematiky, o což zde autor usiloval, ale mnohdy jen odkazoval na své starší výstupy.

Ve vztahu k celkové šíři disertace věnoval autor poměrně značný prostor výchově a vzdělání hraběte, včetně jeho studia na Terezianu. Nejsou k dějinám této instituce ještě další práce?

Jen stručně se M. Morawetz věnoval kavalířské cestě hraběte, dílem proto, že se deníky z cesty nezachovaly a dílem proto, že ji ve své diplomní práci zpracoval jiný student. Domnívám se, že v tomto případě mohly být výsledky této práce s patřičným odkazem více využity, aby obraz kavalířské cesty byl komplexnější.

Stěžejní částí práce je zájem hraběte o konstrukce parních strojů (s. 55-61), o jeho experimenty ve sklářství (od s. 62), vždyť buquoyové hyalitové sklo bylo výjimečným artiklem. V tomto směru je Morawetzova práce důležitá, když poukazuje na Buquoyovu snahu vědecké poznatky a nové technologie uvádět a prosazovat do národohospodářské vědy a praxe. Pasáže o jeho distribuční „politice“ jsou inspirativní a mohou být využity i pro výzkumy knižního obchodu ve sledované době.

V souladu s dobovým územ se Buquoy stal členem celé řady vědeckých institucí (jejichž seznam autor připojil v příloze), konkrétní práce či propojení vědeckých aktivit s těmito institucemi by bylo jistě (pokud vůbec existovalo) těžko prokazatelné. Známa je jeho spolupráce s Královskou českou společností nauk. Využil M. Morawetz relevantní podklady z fondu KČSN? K dějinám KČSN je dnes již bohatší literatura než jen Josef Kalousek, zmíním alespoň Mikuláše Teicha a Josefa Petráně. Podobnou otázku je možné položit i pro pasáž o působení Františka Palackého a významu Národního muzea. Ukazuje se, že M. Morawetz je pevně ukotven v archivním výzkumu těsně spjatém s jádrem jeho práce, ale širší dobový kontext v této práci již tak důkladně zmapován není. A to nejen z hlediska vývoje jednotlivých (domácích) institucí, ale i úlohy šlechty ve vědeckém, šířeji kulturním působení. Srovnání s významem a mezinárodní reflexí Kašpara Šternberka, jen letmo zmíněného, by byla na místě, stejně jako Bedřicha Všemíra Berchtolda z Uherčic, důkladnější komparace s výsledky výzkumu Jiřího Kroupy pro moravskou šlechtu by mohla přinést také podnětné otázky.

Zájem o přírodu a technické jevy analyzoval M. Morawetz v pasážích od s. 70. Představil hraběte, který výsledky svého bádání prezentoval v Paříži v roce 1815 před špičkami francouzských přírodovědců, kteří jeho podněty nejdříve vítali (Poisson), ale kde se na něj snesla i vlna kritiky. O tři roky později (1818) se do Paříže vypravil znovu na jednání o technických novinkách, včetně studia živočišného magnetismu. Cenným pramenem pro průhled do tohoto jednání není v tomto případě vlastní deník, ale korespondence se vzdálenou manželkou.

Mohlo by se zdát, když sledujeme Buquoyův ohlas jeho teoretických úvah, že šel od neúspěchu k neúspěchu, že jeho závěry nenašly pozitivní odbornou reakci. Skutečností ale je, že při prezentaci jeho filozofického pohledu na přírodu stejně jako kdysi ve Francii jej refletovaly výrazné osobnosti vědy i kultury obecně, připomenut je J. W. Goethe i J. F. Herbart. O respektu k němu přesvědčuje koneckonců i to, že jeho dílo bylo v reprintu v Německu znovu vydáno. Rozhodně je tedy na místě se jeho odkazu věnovat.

Autor se od počátku práce distancoval od toho, aby psal „klasickou“ biografii. Využil dochované materiály, Buquoyovu autobiografii k analýze jeho vlastního obrazu o sobě samém v konfrontaci s dalšími nevydanými pasážemi a také s tím, jak a co shromažďoval do své osobní pozůstalosti. To je pro Morawetze klíč k představení vnitřního Buquoyova světa. I když tedy autor nepsal záměrně „klasickou“ biografii, v některých uzlových bodech života hraběte a jeho rodiny by ovšem podrobnější a konkrétní výklad prospěl a daly by pochopit jeho motivace, např. pro zájem o homeopatii a další experimentální medicínské praktiky. Vystává tu otázka, jaké bylo bohatství jeho knihovny.

Přiblížit by bylo třeba jeho motivaci, proč se angažoval – jako muž v létech – tak aktivně revolučních událostí na jaře 1848 – jsou k tomu nějaké bližší prameny, vždyť během svého předešlého života se do veřejného života nezapojoval. A nebo ano? Nebyl v tomto případě např. ovlivněn utopickými socialisty? Což by mohla podporovat jeho charakteristika práce. Jeho pojednání o „ideálním státě“ zase evokuje otázku, jestli např. znal díla B. Bolzana?

Pokud má být práce intelektuální biografií, nepatřil by do ní i pokus dokumentovat, zda a jak hrabě Buquoy ovlivňoval výchovu svých čtyř dcer a jednoho syna?

Pokud má práce analyzovat dobový kontext, kolik jiných šlechticů – zájemců o vědu z domácího prostředí prezentovalo, ať již jakýmkoli způsobem a s jakýmkoli výsledkem své práce a teorie na mezinárodním poli?

Práce Michala Morawetze přinesla po létech výzkumu biografii „romantika v Čechách“, osobnosti, která v souladu s dobovým „poetickým filozofováním“ promýšlela ideje, technické a technologické novinky, která se zamýšlela nad sebou samým i svým místem ve světě a usilovala se v něm adekvátně prosadit.

Práce Michala Morawetze splňuje základní podmínky kladené na tento typ vědecké práce a doporučuji ji k obhajobě.

V Praze 1. září 2018

Doc. PhDr. Magdaléna Pokorná, CSc.